

Van ijdeltuit tot stripheld

Het glamourfeestje van Marten & Oopjen, met Willem als eregast. Jort Kelder was anchorman bij een quiz over vier eeuwen High Society.

Rijksmuseum, 29 april

Op initiatief van het 'Hofje van Heijthuisen' in Haarlem verscheen het stripboek **Willem**. Een verhaal waarin heden en verleden gemixt zijn. Gonda Koster overhandigt (links) het 1e exemplaar aan Jack van der Hoek, gedeputeerde in Noord-Holland. Met (rechts) tekenaar Eric Coolen en schrijfster Eva de Wit. Meer info: www.willemvanheijthuisen.nl.

1 Van 't padje af

1669 Amersfoort

Dool-om-berg

hof- en hekeldicht

fictie

impact ●●○○○

In de loop van de 17e eeuw raakte het in de mode een buitenverblijf met een mooie grote tuin aan te leggen. Je moest er natuurlijk wel het geld voor hebben. Sommigen gingen nog een stap verder. Als de tuin er eenmaal lag componeerde men een hofdicht, liet er illustraties bij maken en het geheel als boekwerk uitgeven.

Hierin werd de lezer als het ware bij de hand genomen voor een complete rondleiding. Op aangename en vooral leerzame wijze. De nadruk lag op de tuin en de schoonheid van de natuur. De mooie planten die er groeiden, de vlijtige beestjes die er werkten en de heerlijke vruchten die dit alles opleverde. De voldoening van het buitenleven stelde men bewust boven het drukke leven in de stad, dat vol was van schelmerijen, suyperijen en bedrog.

Dit was ook de opzet van **Everard Meyster** (c.1617-1679). Net buiten Amersfoort liet hij rond 1660 een landgoed *Dool-om-berg* aanleggen. Dit was min of meer een uitbreiding op zijn buitenplaats *Nimmerdor*, een project van een paar jaar daarvoor. Het geheel beschouwde hij als zijn meyster-stuk. Dit gold niet alleen voor de prestatie om van de dorre heide een groene oase te maken. Het meesterlijke zat 'm vooral in het ontwerp van het park. In zijn hofdicht '*Des weerelds dool-om-berg ontdoold ...*' doet hij de lezer uit de doeken op welke wijze men zijn park moest interpreteren.¹

Nu is het verstandig even bij de figuur Everard Meyster stil te staan. Hij was een impulsieve en schatrijke jonkheer, een soort Johan Vlemmix van zijn tijd. Als katholiek mocht hij in de Staatse Republiek geen bestuurlijke functie vervullen. Maar het was niets voor hem op zijn handen te gaan zitten. Met een surplus aan vrije tijd, geld en een vindingrijke geest stortte hij zich met tomeloze energie op allerlei projecten.

Zo sleepte op zijn initiatief een groep Amersfoorters met grote moeite een zwerfkei binnen de stad (1661). Waarom was niet duidelijk. Het leidde wel tot de geboorte van de

Het doel van de eerste zes afleveringen was om meer te weten te komen over de *berkomst* van de Rogstekers. In het vorige nummer zijn we de weg van de *verspreiding* ingeslagen.

Die zetten we nu door. Met een **dozijn verhalen** die laten zien hoe de bekendheid verder verstrooid raakte. Behalve in 'Holland' komen we ook in België en Duitsland terecht. Soms is er een hoofdrol voor de Rogstekers, en soms een terloopse verwijzing.

Van ieder verhaal hebben we de **impact** geschat. Het gaat dan niet om de waarde van het verhaal zelf. Maar eerder om de bijdrage die het levert in de beeldvorming. Of kán leveren. Want soms wordt in een verhaal een tipje van een sluier opgelicht van iets dat we elders zouden kunnen vinden.

Twaalf losse verhalen zijn het. Ze overbruggen de periode van **c.1650 tot 1815**. Over een ontwikkeling doen we nog geen uitspraken. Behalve dat de gemoedelijke bijnaam in politiek turbulente tijden wat bitser lijkt te zijn gebruikt. Verder viel ons op dat men de term Rogstekers nooit hoefde uit te leggen. Deze werd kennelijk als bekend verondersteld. Zou hij ook in het *dagelijks spraakgebruik* in zwang zijn geweest?

Ieder verhaal bevat een bepaalde kwinkslag. Ongetwijfeld zijn er meer verhalen geweest. Het doet ons in ieder geval vermoeden dat heel Holland de Rogstekers kende.

spotnaam Keientrekkers. Uit schaamte kieperde men al in 1672 het gevaarte in een kuil. Begin vorige eeuw werd de kei weer opgegraven. Sindsdien geldt het als een icoon voor Amersfoort: een kei van een stad.

Hoe zit het nu met de Rogstekers? Meyster schreef het gedicht om aan zijn landgoed een diepere betekenis toe te kennen. Het blijkt dat we het park moeten zien als een symbool voor de wereld (*'s werelds doolhof*) waarin mensen met moeite de juiste weg vinden (*ontdolen*) om geholpen door goddelijke inspiratie verlichting te bereiken. Dit laatste is waar het om gaat.

Wat hij echter in zijn tuin als het ware ziet gebeuren, is dat veel mensen de weg kwijt raken. Belast door zonden dolen ze rond in zijn hof. Zijn tekst is vooral een **hekeldicht** op de personen die zichzelf door list en bedrog verrijken en anderen onrecht aandoen. Daarbij ontziet hij niemand. Advocaten en apothekers moeten het ontgelden. Maar ook frauderende bakkers en bloemisten. Vrijwel iedereen heeft een plank voor zijn kop van de zakenman, en daar wordt hij alleen maar slechter van.²

Ergens in de lange rij van bijna 300 zondaars duiken plots de *Rogstekers* op. Hun exacte zonden noemt hij niet, maar hun naam zegt kennelijk al genoeg. Ze verkeren in het gezelschap van *bierdragers* en *bierschooiers* (handelaars), en ook van *ratelaars*, *dievenleiders* en *leugenstrooiers*.³ En van degenen die men *achterklappers* noemt. Het roept een beeld op dat ook wel bij de rogstekers in Den Bosch past.

Maar gezien de grilligheden van de auteur lijkt het beter aan de samenstelling van dit gezelschap geen grote betekenis te hechten. En het geheel voorlopig voor kennisgeving aan te nemen.

2 De Maanblussers ⁴

1687 Mechelen

Relaas van een procedure

narrengericht

fictie

impact ●●●●●

Een van de bekendste spotverhalen in België is het verhaal over de *Maanblussers van Mechelen*. Net zoals bij de *Rogstekers* van Weert is het een komische anekdote. Een verhaal (wel of niet waar gebeurd) dat uiteindelijk op een misverstand blijkt te berusten.

Het verhaal over de *Maanblussers* raakte in de loop van de tijd bij een steeds groter publiek bekend. Het heeft echter niet vanuit Mechelen de wereld veroverd. Juist de rivaliteit met Antwerpen heeft een behoorlijk handje geholpen. Tussen de twee steden ontstond een *battle* waarbij men elkaar in spotdichten en liedjes probeerde te overtroeven. Ook andere steden mengden zich in de strijd (of raakten ongevraagd hierbij betrokken).

We nemen het verhaal op de grootste prent als leidraad.⁵ Dit gaat als volgt. De Mechelaren wilden dat de plagerijen zouden stoppen. In een open brief stelden ze een dagvaarding op gericht aan de steden die hen bespotten. De zaak zou worden besproken tijdens een speciale bijeenkomst van de Raad van Geel.⁶ Het gaat hier om een **narrengericht**, een *quasi rechtbank* dus.

Tijdens de zitting waren (behalve Mechelen zelf) veertien steden komen opdagen. Iedere stad mocht door één persoon worden vertegenwoordigd. Die moest ‘volmachtigd wezen’ en zelf het woord voeren. Juridische bijstand (door een *procureur*) was niet toegestaan.

Als eerste kwam Mechelen aan het woord. Op verzoek van de rechters werd het geschil uitgelegd. Wat was er aan de hand? Een reconstructie.

In de nacht van 27 op 28 januari 1687 zag een beschonken Mechelaar vanuit de kroeg op weg naar huis dat de toren van de Sint-Romboutskathedraal in brand stond. Onmiddellijk sloeg hij alarm. De uit hun slaap gewekte mensen zagen het zelf ook. De noodklok werd geluid en iedereen haastte zich met emmers en ladders om het vuur te gaan blussen.

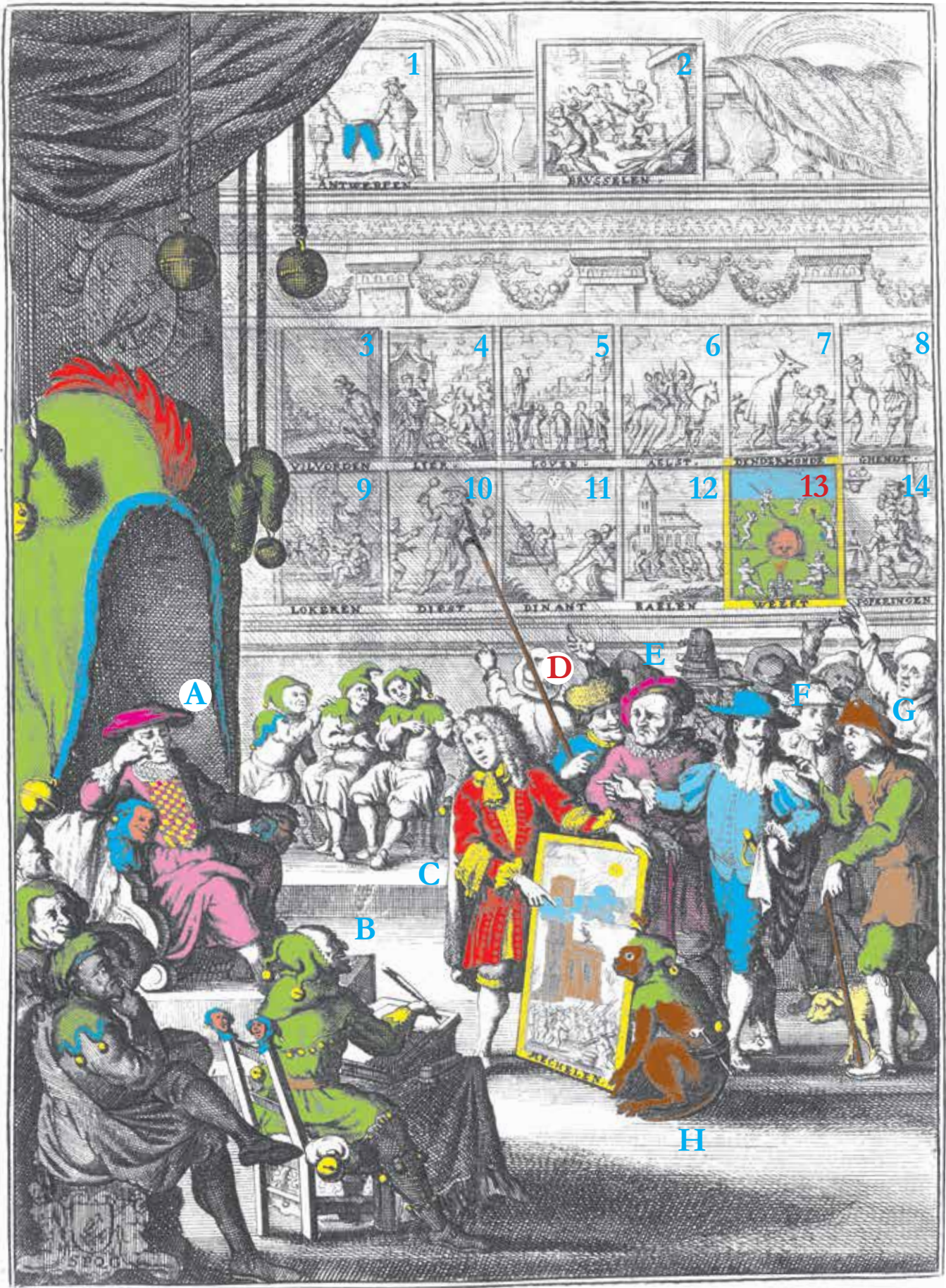
Snel vulde men de emmers met water en gaf ze aan elkaar door langs de torentrap omhoog. Maar eenmaal boven kon men de brand niet vinden. Toen pas bleek dat men in het schijnsel van de volle maan de nevels rondom de toren voor brand had aangezien. De een was blij, maar een ander boos. En wat deed die uit boosheid?:

*‘Iemand die het heeft gespeten
heeft een koeienhuid gesmeten ⁷
van de toren neder af
wat een grote smerte gaf.*

*Want men riep met groot geschater
Lieve Heer! Het is een Pater,
ene leken Capucien,
zo men aan de baard kan zien.⁸
Aan de ruwheid van de baren
meenden dat zijn kleren waren.
En de staart, zeer lang bebaard,
scheen te wezen zijnen baard.’*

Proces voor de Raad van Geel: **A** President van de Raad; **B** griffier; **C** Mechelen; **D** Weert; **E** Leuven; **F** Antwerpen; **G** Lier; **H** zotte aap. *Schilderijen*: **1** Antwerpen (Sinjoren met panne-broeck)¹³; **2** Brussel (Apendrillers); **3** Vilvoorde (Broekschijters); **4** Lier (Schapenkoppen); **5** Leuven (Petermannen); **6** Aalst (sagrijn paard)¹⁴; **7** Dendermonde (Knaptand); **8** Gent (Stroppendragers); **9** Lokeren (Sovereinen); **10** Diest (Loterbollen); **11** Dinant (maanvissers)¹⁵; **12** Balen (Kerke-kruiers); **13** Weert (Rogstekers); **14** Poperinghe (Keikoppen).

Gelukkig was er geen brand en geen te pletter gevallen pater te betreuren. Wel werden de Mechelaren overal bespot vanwege het misverstand. Het ging als een lopend vuurtje door het land (terwijl zij de zaak het liefst in de doofpot zagen).

De Mechelse woordvoerder gaf toe dat het niet erg slim was geweest. Maar was het nou zo'n schande? Bovendien was bij elk van de veertien steden zelf ook een 'vlek bevonden'. Zoals:

*'Weert met zijne kloeke daden
komt ons Manebrand versmeden.
En wat wil hij zeggen doch
dat hij weer steekt zijnen rog.'*⁹

Hij trok dus het recht van spreken van de veertien steden in twijfel. En dat gold zeker voor anderen die niet eens kwamen opdagen. Daarom eiste Mechelen om: gans te zwijgen van de maan, daar er anders ruzie zou ontstaan. (Dit zou vooral met het 'Kermis Feest' te vrezen zijn).

Hierna kwamen de gedaagde steden aan het woord. Geen van hen leek onder de indruk van de Mechelse eis. Sterker nog, door hun eigen vlekje niet al te serieus te nemen en losjes op het betoog van de Mechelaar te reageren, hoefden ze zelf geen millimeter op te schuiven.

*'Weert zei: ik wil niet schelden
maar'ke zal al mijn vrome **Helden**
ras naar Mechel zenden af
als de maan haar brand weer gaf.'*

Samengevat stelde Mechelen dat hun stommiteit tegen die van de andere steden kon worden weggestreept. Maar deze waren het hier niet mee eens. Mechelen had zelf namelijk ook nog andere (oude) spotnamen. Het was weliswaar een goed idee om elkaars verleden te vergeten en: 'oud met oud eerst vast te zetten'. Maar vervolgens diende men ook te 'zien of Mechel dan, iets van hen nog zeggen kan.' Wat hen betreft hoorde de recente Maanblusserij niet bij het tegen elkaar wegstrepen van oud zeer.

Uiteindelijk kwamen de rechters met hun oordeel. Zij wezen de eis van Mechelen af. En verder:

*'dat zij zwijgen allemaal
van malkanders oude kwaal.
Maar dat men wel zal mogen spreken*

*van des Mechelaars gebreken
die door hen **jongst** zijn begaan
in 't geblus der volle maan.'*

Dit was hun uitspraak en daar moesten ze het mee doen.

Maar hoe zit het nu met die oude spotnamen? Sommige schenen eeuwenoud te zijn. Althans volgens de 17e-eeuwse folklore. Zou dat ook voor de Rogstekers van Weert kunnen gelden? Het antwoord is simpel: het zou best kunnen. Alleen hebben we hiervan nog geen snipper bewijs gevonden. De zoektocht heeft ons juist naar Haarlem geleid.¹⁰

Daarom is het goed ons nu af te vragen waar de Rogsteker op deze prent vandaan komt. Van een voorbeeld uit de Zuidelijke of Noordelijke Nederlanden? Probleem is dat we niet met zekerheid over een voorbeeld uit het zuiden beschikken. Het schilderij dat aan een volger van Sebastiaen Vrancx (uit Antwerpen) is toegekend, kan zowel in het noorden als zuiden zijn gemaakt.¹¹ Qua compositie lijkt het in ieder geval veel op de **prent van Visscher** (uit Amsterdam).

Laten we nu naar de prent over de Maanblussers kijken. Allereerst naar afbeelding 13 aan de wand. Behalve de met rieten bewapende boeren zien we wederom de pastoor met zijn wijwater en het kanon. Het kanon staat op de

voorggrond in het midden. We kijken er als het ware van achter 'overheen'. Op dezelfde wijze als bij Visscher. Ook de Rogsteker (**D**) lijkt op een figuur van de prent uit Amsterdam. Hij draagt namelijk dezelfde Hollandse vissersmuts als *Jochem de grijs*.¹²

En dan is er nog het woord **helden** dat op beide prenten voorkomt. Het zijn allemaal maar details. Toch lijkt het erop dat de Rogsteker bij de Maanblussers op een voorbeeld van Hollandse makelij is geïnspireerd. En daar moeten we het voorlopig mee doen.

3 De prins in de pan

1688 Holland

Nieuwe tijding uit de lucht

politieke satire

fictie op non-fictie

impact ●●●○○

In 1688 ontstond in Engeland binnen korte tijd een politiek gespannen situatie. Drie jaar daarvoor had koning James II (1633-1701) de troon bestegen. Maar erg populair was hij niet. Eind jaren '60 was hij katholiek geworden en had dit jarenlang verzwegen. Een vervelende situatie, maar geen onoverkomelijk probleem. Van zijn broer en voorganger koning Charles II mocht hij in 1673 alsnog trouwen met de katholieke Maria van Modena. Maar wel op voorwaarde dat de twee dochters uit zijn eerste huwelijk, Mary en Anne, protestants zouden worden opgevoed. Zijn oudste dochter Mary trouwde al vier jaar later met stadhouder Willem III van Oranje (1650-1702).

Toen koning Charles in 1685 zonder wettige kinderen overleed, volgde James hem op in een overwegend protestants land. Weliswaar was zijn katholiek geloof voor velen een doorn in het oog, toch werd hij geduld. Maar alleen omdat zijn dochters protestants waren. En omdat zijn vrouw in de eerste tien jaar van hun huwelijk tien kinderen had gekregen die allemaal waren overleden (!).¹⁶ Zouden zij ooit nog (gezonde) kinderen en een directe erfgenaam krijgen? Men dacht van niet. En dan konden Willem III van Oranje ('William') en diens vrouw Mary hem opvolgen. Alles zou dus wel goed komen.

De onvrede nam echter toe onder het beleid van koning James. Zo wilde hij een aantal antikatholieke wetten terugdraaien. Ook zocht hij toenadering tot Frankrijk onder Lodewijk XIV. Deze politieke keuzes stuitten op verzet bij de protestanten. En niet alleen in Engeland. Ook de Hollandse belangen kwamen in gevaar.

Intussen was de koningin toch weer in blijde verwachting. Tot ontzetting van de Engelse en Hollandse protestanten beviel zij in juni 1688 van een zoon. Nu waren de rapen gaar. Vrijwel onmiddellijk kwam een stroom aan pamfletten op gang. Waren de koning en koningin wel zijn echte ouders? De propagandamachine tegen de koning draaide op volle toeren en effende de weg naar

een militair ingrijpen: de *Glorious Revolution* (1688-89). Een invasiemacht van 'William' landde op de Engelse kust. James vluchtte met zijn gezin naar Frankrijk. En 'William en Mary' werden koning en koningin van Engeland.

Terug naar de pamfletten. En naar de pasgeborene. In protestantse kringen kon men simpelweg niet geloven dat hij werkelijk de zoon van het koninklijk paar was. Er moest wel sprake zijn van een complot waarbij een ander kind als de nieuwe prins van Wales was gepresenteerd. Het gerucht ging dat de koningin een miskraam had gehad, maar dat verborgen had gehouden. Vervolgens zou een nieuwe bevalling in scène zijn gezet waarbij een ander kind in een **koperen bedpan** in het ledikant was gestoken.¹⁷ Dit was nodig om de getuigen die bij een koninklijke bevalling aanwezig waren te misleiden. Op spotprenten werd de jonge prins meermaals met een speelgoedmolentje afgebeeld. Hij was als het ware een *'kind van de molenaar'*.¹⁸

Twee minnen (voedsters) met op hun schoot de prins van Wales (het molenaarskind) leggen een eed op stilzwijgen af.

Met name de rol van 'pater Peters' was verdacht. Pater Peters was de biechtvader en politiek adviseur van koning James en een van de meest gehate mannen in het land.¹⁹ Hij werd als bedenker van het complot beschouwd.

In de satire *'Nieuwe tydingh uyt de lucht'* spat het leedvermaak over de aanstaande nederlaag van de koning er vanaf.²⁰ Het verhaal begint met een (achteraf geschreven)

astrologische voorspelling voor het jaar 1688. Daarna volgt een fictieve brief van pater Peters vanuit Londen aan zijn collega pater la Chaise (adviseur van Lodewijk XIV). In deze brief komen ook de Rogstekers voor.

Hij schrijft dat de koningin en hijzelf uit voorzorg hun koffers pakken om deze naar Frankrijk vooruit te zenden. Ze komen er aan. In de eerste koffer zitten allerlei 'kostelijke waardigheden' van de pater. De derde koffer bevat de geschenken die het koninklijk paar vanuit heel Europa heeft gekregen ter ere van de geboorte van hun zoon, de prins van Wales. Het is een hilarische opsomming van allerlei cadeaus en eerbewijzen van katholieke vorsten, bisschoppen en hoogwaardigheidsbekleders. Met daarbij het 'per expresse' verzonden geschenk van de Rogstekers, zijnde een 'tonnetje met pekelharing verpakt in een berenhuid van de Keurvorst van Lapland.'²¹

4 Bier, brood en worst

c.1700 Leiden (?)

Lijst van Rariteiten

absurde studentenhumor

fictie

impact ●●●○○

De '*Lyste van Rariteyten*' is een geestig maar vreemd boekje.²² De auteur (of groep auteurs) heeft het gevuld met allerlei 'snakerijtjes' om de lezer te plezieren. Waarschijnlijk is het werk afkomstig uit Leidse studentenkringen rond 1700. In bloemrijke taal (inclusief obsceniteiten) drijven ze overal de spot mee. Tot vervelens toe.

Het begint met een **fictieve veilingcatalogus** met een absurde omschrijving van allerlei nutteloze voorwerpen. Daarna volgt een verzameling zgn. *zeispreuken*. Dit zijn spreuken waarbij men een afwezige persoon een uitspraak in de mond legt, en deze daarna belachelijk maakt. Bijvoorbeeld: 'Alle beetjes helpen, *zei 't muisje*, en 't piste in zee'. De meeste van de spreuken in het boekje zijn helaas te flauw voor woorden.

Terug naar de veilingcatalogus. Het lot onder nr. 246 zou een zeldzaam en kostbaar document moeten zijn. (Maar de studenten bedoelden natuurlijk het tegenovergestelde...)²³

Het gaat om een authentiek bericht (*missive*) dat in eerste instantie onleesbaar was. Na vertaling bleek het een brief van een pasteibakker aan zijn grootpapa, de eerste klerk van de Secretaris van *Boxmeer*.

Hij deed verslag van een bijzondere gebeurtenis. Onlangs was tijdens een processie door 99 *Königsbergse* slagersknechten een reusachtige worst van 589 $\frac{7}{8}$ Brabantse el rondgedragen. Elke knecht had drie of vier slagen van de worst om zijn hals. Ze zagen er toen zo glad uit als een kat van een kaarsenmaker die in 't vet gestoken was. Ook had men een brood gebakken van 20 voet breed en 8 voet hoog.

Worst en brood werden in zijn geheel door een *Laplanner* opgevreten. Die dronk er nog anderhalve ton bier van de *Roggestekers van Weert* bij. En nog kon men nauwelijks zien dat hij gegeten of gedronken had.²⁴ Na afloop weer een processie. Nu werd de *Laplanner* in triomf rondgedragen door de schoolmeester van de *Hottentotten*, waarbij de meester een sierlijke oratie hield.

Absurde humor dus. Populair bij studenten, omdat de grappen een lawine aan informatie bevatten die binnen de groep meteen werd begrepen. Het was lachen óm de grap. En lachen mét elkaar. Meestal ten koste van buitenstaanders (zoals boeren, burgers en buitenlui). Hoe zit dat hier?

Allereerst *Boxmeer*. Daar vinden op carnavalsmaandag de *metworstrennen* plaats. Een traditie die minstens tot de 16e eeuw teruggaat. Het gaat om een paardenrace waaraan alleen jongemannen uit Boxmeer mogen meedoen. De winnaar wordt 'Koning van de Metworst' en krijgt een zeven ellen lange worst om zijn hals, twee broden, een halve varkenskop en twee vaten bier.²⁵

In *Königsberg* (in Pruisen) trokken de slagers eeuwenlang op Nieuwjaarsdag in een *Bratwurst* processie door de stad naar de herberg van de bakkers. Hun antwoord kwam met Driekoningen. Want dan trokken zij met grote, versierde broden (*Striezel*) naar de herberg van de slagers. Daar werden de broden en worsten met veel bier weggespoeld. In de loop van de tijd werden de worsten in *Königsberg* steeds langer. Ter ere van het begin van een nieuwe eeuw

Koning van de metworst uit de jaren 1960.

Koning van de metworst 2018, Gijs Snijders.

trok men in 1601 met een 1005 ellen *Lange Worst* rond. Gedragen door 103 slagersknechten. Dit exemplaar zou eeuwenlang de langste worst ter wereld blijven.²⁶

De pasteibakker vermeldde ook de plaats *Boksdeboe*. Uit zijn brief blijkt dat het niet ver van zijn eigen verblijfplaats moest liggen. Maar in de volksmond van die tijd was deze naam een synoniem voor een afgelegen oord. Een plaats die niet aantrekkelijk was om naartoe te (moeten) gaan.²⁷

Zo krijgen we de indruk dat de brief een beeld moest oproepen van een land dat ver weg lag en achtergebleven was. Ook wel **Lapland** geheten. Het had net zo goed Siberië of Verweggistan kunnen zijn. Als we het stuk letterlijk nemen, werd het bier van de Rogstekers van Weert tot in Lapland gedronken. Waarschijnlijk is dat de Leidse studenten alles op een hoop gooiden. Lapland begon voor hen zo'n beetje achter de Peel.²⁸

Zouden ze ook het verhaal over de Rogstekers hebben gekend? We vermoeden van wel. Een kleine aanwijzing hiervoor vinden we in *zeispreuk* nr. 302. 'Dat is een wonderlijke kikvors, *zei de boer*, en hij zag een rog op de markt liggen.'²⁹ De grap (anno 2018) is dat de meeste lezers van de spreuk de rog in gedachten in een viskraam zien. Maar voor de Weertenaren ligt die op de grond. Net als voor de lezers van *SteekSpel* natuurlijk.

5 Die Rochenstecher

1690 Hamburg³⁰

Der academische Roman
schelmenroman

fictie

impact ●○○○○

In dit verhaal reist een groepje personen in gezelschap van een Italiaanse prins langs diverse universiteitssteden. Onderweg beleven ze menig avontuur en maken kennis met de gevaren van het studentenleven. Verder vullen ze hun reis met het uitwisselen van allerlei 'interessante' weetjes. Tijdens hun gebabbel komt ook ter sprake dat de inwoners van sommige Duitse regio's vreemde bijnamen dragen, zoals *Rochen-Stecher* (etc.).³¹

Mogelijk heeft schrijver Eberhard Happel een prent over de Rogstekers gezien. Zo ja, dan is de kans groot dat deze van Justus Danckerts is geweest. Deze Amsterdamse uitgever had met de prent van Savery als voorbeeld een houtsnede laten maken en de tekst ten behoeve van de Duitse markt vertaald.³²

6 Het geheime wapen

17e eeuw Haarlem (?)

1725 Amsterdam ³³

Enkhuizer Almanak

amusement sprookje

fictie

impact ●●●○○

Een almanak was een op de kalender gebaseerde gids met allerlei nuttige informatie. Overzichtelijk gepresenteerd in tabellen en rubrieken. Van marktdagen en een dienstregeling van trekschuiten, tot de maanstanden en een voorspelling van de getijden. Verder kreeg de lezer spreuken en wijsheden in de schoot geworpen om zelf het weer te voorspellen.

Veel steden hadden hun eigen almanak. Afhankelijk van de prijs en kwaliteit kregen sommige een meer dan regionale uitstraling. Naast het informatieve speelde mee hoe onderhoudend het boekje was. Zo kwam er steeds meer ruimte voor anekdotes en verhalen.

In 1725 verscheen in de *Enkhuizer Almanak* een sprookje in dichtvorm over 'een koopman met vijf dienaren'.³⁴ Het verhaal ging als volgt. Een door pech verarmde koopman ging op reis om nieuw fortuin te zoeken. Onderweg stuitte hij op een vijftal aparte figuren die over grote capaciteiten bleken te beschikken. Telkens vroeg hij of diegene zich bij hem wilde aansluiten. Zo ontstond een interessant groepje. De een was supersterk, de ander razendsnel, een derde kon uitstekend zien, en een vierde had een fenomenaal gehoor.

Terwijl ze voortliepen zagen ze opeens een man in zijn 'blote Corpus Juris'.³⁵ Hij had zich 'als een Rogsteker' met zijn broek op de enkels recht voor een molen geposteerd. Verrassend genoeg had ook hij een bijzonder talent. Vanwege lange windstilte was er een tekort aan meel ontstaan. De man maakte zich nuttig door zo hard te winden dat de molen ging draaien. Ja zelfs bijna in brand vloog. Deze prestatie maakte grote indruk. Op verzoek van de koopman sloot ook de 'sterke Blazer' zich bij hem aan.

Het gezelschap vervolgde zijn tocht en kwam in een land waar de koning hen voor een onmogelijke opdracht

stelde. Toch slaagden ze erin deze te volbrengen. Beladen met een grote schat trokken ze huiswaarts. Wel kwamen ze op het eind nog in groot gevaar. Maar gelukkig wist de Blazer hen te beschermen.

Voor zover ons bekend is het sprookje zonder afbeeldingen gepubliceerd. Hier ziet u een figuur van de **prent van Savery**. Onze Blazer is duidelijk van hem afgeleid. Kennelijk had de schrijver voldoende reden om ervan uit te gaan dat de meeste mensen zich deze figuur voor de geest konden halen. Men kende de Rogstekers toch wel..?

In dit verband is er nog iets anders. In het sprookje worden drie Hollandse steden vermeld. In twee gevallen gebeurt dit vanuit het perspectief van een buitenstaander. De schrijver lijkt geen inwoner van een beide steden te zijn. En hij lijkt zich ook niet echt tot een publiek uit deze steden te richten. Het gaat om Delft en Amsterdam.³⁶ Mogelijk is hij wel afkomstig uit de derde stad die wordt genoemd. En dat is **Haarlem**.

Want interessant is dat de schrijver Damiate aanhaalt. Deze stad werd in 1219 tijdens de Vijfde Kruistocht veroverd. En dat zou te danken zijn aan de Haarlemmers die met een schip een over de Nijl gespannen ketting doorbraken. Of het werkelijk zo is gebeurd is discutabel, maar daar gaat het nu niet om. In de 17e eeuw was dit hét verhaal dat Haarlem graag in ere wilde houden om zich van omringende steden en zeker Amsterdam te onderscheiden. Het stadsbestuur liet speciaal daarvoor een schilderij en een zeer kostbaar wandtapijt maken.³⁷

De schrijver vermeldt Damiate zonder verdere toelichting. Dat geldt ook voor de Rogstekers. Hun bestaan wordt als bekend verondersteld. Zelfs de manier waarop een van hen zich had geposteerd. Diens houding was nota bene beeldbepalend voor de rol van de Blazer. Hun wonderigheid maakte hen hilarisch. En het maakte de Blazer nog belangrijk ook. Hij was de sterspeler in de finale en blies het verhaaltje uit.

Uit deze aflevering van SteekSpel rijst het beeld dat heel Holland de Rogstekers kende. Maar in Haarlem was hun bekendheid (en die van Damiate) het grootst. Omdat ook de schrijver hiervan uit lijkt te gaan en zich op een

Sterke Blazer en zijn Corpus Juris.

thuispubliek lijkt te richten, vermoeden we dat hij uit Haarlem kwam. Mogelijk maakte hij het gedicht al in de 17e eeuw. Uiteindelijk is het in 1725 in de Enkhuizer Almanak beland.

7 Klein maar dapper

1726 Amsterdam

Berichten uit de andere wereld ³⁸

brave moraalsatire

fictie op non-fictie

impact ●○○○○

De opzet van dit verhaal is een beetje vreemd. Twee prominente katholieke geestelijken ontmoeten elkaar in het hiernamaals. Het zijn paus Innocentius XIII (ovl 1724) en pater Abraham van St. Clara (ovl 1709). De paus is wat zwaarmoedig en vraagt of pater Abraham hem niet wat kan opvrolijken. Bij leven stond hij immers bekend als een boeiend spreker. Deze kans laat Abraham zich niet ontnemen. Hij steekt van wal en vertelt zijn levensverhaal. Centraal staan de boeken die hij heeft geschreven.³⁹

Een zogenaamd *dodengesprek* is een literaire vorm om satire te kunnen bedrijven. In de 18e eeuw werd dit middel vaak gebruikt. In dit geval was dat niet om een revolutie te ontketenen. Wel om stof tot nadenken te geven. In de (fictieve) dialoog tussen de paus en de pater komen ook de Rogstekers voorbij. In een flits. Het gaat over het veroordelen van mensen op grond van hun uiterlijk.

Zo is pater Abraham fel tegen het bespotten van kleine mensen. ‘Veracht geen mens, ofschoon hij klein is. Misschien is hij grootmoedig en verstandig.’ Hij geeft ook negen voorbeelden van spotnamen die niet door de beugel kunnen. En die zijn voor ons interessant. ‘Rottekeutels, onderblijfsels, kleine pompernikkels, kaboutermannetjes, *Roggestekers van Weert*,’ etc.⁴⁰

Kennelijk hadden de Rogstekers het stempel klein van stuk te zijn. Hoe komt dat nou? Opnieuw denken we dat de **prent van Savery** hiertoe aanleiding gaf. In het bijzonder de *Gobbi* (gebochelde dwergen) die Savery van Jacques Callot had gekopieerd. Wellicht wilde hij zo de gebrekkige slagkracht van de burgers van Weert benadrukken.⁴¹

Tot slot. De paus en de pater spraken geen Nederlands. Ze hadden hun conversatie in het Duits gevoerd. Maar welke woorden hadden ze daarbij gebruikt? Daarvoor moeten we bij David Fassmann zijn. Twintig jaar lang schreef hij iedere maand zijn ‘*Gespräche in dem Reiche derer Todten*’. Ook hij gebruikte negen spotnamen. Maar in plaats van *Rochen-Stecher* had hij het over *Grillen-Reiterl* (krekkel-rijdertjes).⁴² Een term waar de vertaler in 1726 niets mee kon. Hij maakte er Rogstekers van. In Holland bij iedereen bekend...

8 Absoluut een vorst

1729 Amsterdam

Kwijnende Amsterdamse heilkunde

felle pamflettenstrijd

fictie op non-fictie

impact ●●○○○

In de jaren twintig van de 18e eeuw broeide het in de medische wereld in Amsterdam. Uiteindelijk zou het tot een uitbarsting komen. Voordat het zover was buitelden meerdere artsen over elkaar bij het schrijven van **pamfletten** met beschuldigingen en pesterijen. Hierover gaan we het nu hebben.

Wellicht hebben de schrijvers zich in eerste instantie alleen op hun eigen kring gericht. Hoe dan ook werden de pamfletten een paar jaar later gebundeld en uitgegeven.⁴³ Ze bevatten opzienbarende informatie. De artsen wisten veel van elkaar. Maar het voortdurend gebruik van voornamen en scheldnamen maakt het voor buitenstaanders lastig. Zeker voor ons (300 jaar later) is het een hele kluit de toespelingen te begrijpen en de persoonlijke verhoudingen tussen de betrokkenen te zien.

Even doorbijten dus. Maar wel met een doel voor ogen. In een van de pamfletten trad een arts als *leidinggevende* van de

Links: Hendrik van Bronkhorst, 'deken van de Rogstekers'.

Medisch College (Amsterdam 1724)⁵¹

Rogstekers op. Dat moet toch ironisch bedoeld zijn. Want wie zou zich in Amsterdam in 1729 vrijwillig tot *vorst van de Rogstekers* laten kronen?

veel invloed op beslissingen binnen de zorg die door de burgemeesters werden genomen.

Voor een goed begrip is het verstandig even stil te staan bij de vraag hoe de zorg was georganiseerd. In de steden waren vier beroepsgroepen actief: chirurgijns, doctoren, apothekers en vroedvrouwen. Voor ons zijn alleen de chirurgijns en doctoren van belang.

Wat ging er mis? In 1723 werd **Hendrik van Bronkhorst** decaan van het medisch college.⁴⁴ Hij stond bekend om zijn machtswellust. Het lukte hem enkele van zijn pionnen op aantrekkelijke posities benoemd te krijgen. Zelfs binnen het chirurgijns-gilde. De onvrede over zijn machtsmisbruik nam toe. Dit uitte zich onder andere in een pamflet '*Samenspraak der Dooden*' (1727). Opnieuw een dodengesprek, ditmaal tussen een beeld en een geraamte. Het beeld (van Hippocrates) klaagde hoe 'doorslepen Hein' de ervaren krachten in het gilde door 'ezelen en ossen' had vervangen.⁴⁵

De **chirurgijns** (heelmeesters) richtten zich onder andere op botbreuken en aandoeningen die met een ingreep konden worden aangepakt. Bijvoorbeeld door iets weg te snijden. Het gilde van de chirurgijns had het alleenrecht op een eigen *praktijkgerichte* opleiding. Men ging bij een meester in de leer en deed na verloop van tijd examen. Het gildebestuur besliste over de toelating van nieuwe chirurgijns.

Het pamflet verscheen in een tijd dat ook de kritiek op de chirurgijns toenam. De kwaliteit van hun zorg was onder de maat. Volgens de doctoren kwam dit door slecht onderwijs. Van Bronkhorst en de zijnen adviseerden om een aantal leerlingen in Parijs te laten opleiden.⁴⁶

De **doctoren** (geneesheren) waren *theoretisch* geschoold op een universiteit en hielden zich bezig met alle inwendige ziekten. Aan de top stond een *Collegium Medicum*. In Amsterdam bestaande uit drie geneesheren en twee apothekers. Ze stonden in hoog aanzien en hadden

Dit was tegen het zere been van de heelmeesters. Zij gingen immers over hun eigen onderwijs. Hoe dan ook vonden ze de Parijse heilkunde veel te agressief. Een van hen

Vorst van de Rogstekers ⁵² uit pamflet (1729)

Jan:

Daar is *Cromwel*. 'k Had hem niet verwacht.

Roelof:

Geroemde bacchant! geef nu acht.
Japin, uw maat, is dood gestoken,
En wordt al het sneukelen gewroken,
Dan sterft gij aan een endje staal,
En wij zijn horrie allemaal.

Hein:

Geen nood. Doorslepen zijn mijn listen.
Dat moordgeweer past geen mennisten.
In kelders tapt men scharrebier.
'k Ben *doctor Hein*, geen Frans barbier.
'k Ben *deken van de Roggesteekers*.
Inspector van de apothekers.

verklaring (2018)

*Jan Coenerding:*⁵⁰

Daar is *van Bronkborst*.⁵⁰ Ik had hem niet verwacht.

*Roelof Roelvink:*⁵⁰

Geprezen pimpelaar!⁵³ Let nu goed op.
Pierre Japin⁵⁴, uw maat⁵⁵, is dood gestoken,
en wordt al het smikkelen⁵⁶ gewroken,
dan sterft u aan de punt van een mes,
en zijn wij allemaal foetsie.

*Hendrik van Bronkborst:*⁵⁰

Geen nood. Geslepen zijn mijn sluwe plannen.
Dat moordwapen past niet bij brave mensen.⁵⁷
Pff, in kelders tapt men dunbier.⁵⁸
Ik ben *dokter Hein*, geen Frans barbier.⁵⁹
Ik ben *leider van de Roggestekers*,⁶⁰
toezichhouder van de apothekers.⁶⁰

omschreef hun werkwijze als: 'snijd, of brand, of help van kant'. De Amsterdamse doctoren die dit wilden, noemde hij 'geleerde dwazen'.⁴⁷ Het waren de woorden van **Abraham Titsingh**.⁴⁸ Met name deze chirurgijn ging zich steeds feller verzetten. Niet alleen tegen het plan, maar ook tegen de ondeskundige bestuursleden van zijn eigen gilde.

Titsingh uitte zijn frustraties in een aantal pamfletten. Hierop verschenen reacties. En toen was het hek van de dam. Een stroom aan pamfletten kwam op gang. Maar niemand zette zijn naam eronder. Hendrik van Bronkhorst werd omschreven als een dictator en een drankzuchtige hoerenjager. Te herkennen aan scheldnamen als *Hein Rootneus*, *Doctor Cromwel* en *Hyntje Pik*.⁴⁹

In 1729 verscheen het pamflet '*Samenspraak der Levenden*'. Een fictieve ontmoeting. De chirurgijns uit het gildebestuur lopen dokter Hein tegen het lijf. Een paar van hen zijn weliswaar zijn handlangers, maar van hun prestaties heeft hij geen hoge dunk. (Zo werd het althans in het pamflet voorgesteld). Van Bronkhorst sabelt hen genadeloos neer. Hun ondeskundigheid en medische fouten komen uitgebreid aan bod.⁵⁰

De lezer kan zich vermaken over de chirurgijns die hij voor schut zet. Maar de dokter doet ook uitspraken over zichzelf. Zoals over zijn geslepenheid, drankzucht en impotentie. Dat lijkt vreemd, maar voor de schrijver van het pamflet waren de chirurgijns kennelijk niet in staat de dokter te bespotten. Dat moest hij dan maar zelf doen. De schrijver legde van Bronkhorst woorden in de mond, zodat hij zichzelf voor gek zou zetten.

(zie eerst: **Vorst van de Rogstekers**). Pas nu beginnen we te begrijpen hoe we zijn woorden moeten opvatten. *Dokter Hein* acht zich onaantastbaar. Elke aanval zal hij afslaan. Hij is immers *leider van de Rogstekers*! Een dwaze gedachte. Want hun status als 'helden van Weert' was gekscherend bedoeld. Iedereen die de prent of hun imago kende, wist dat het met hun weerbaarheid matig gesteld was.

Weliswaar weten we nu nog niet hoe het afloopt, maar één ding weten we wel. Ook de medische stand in Amsterdam kende de Rogstekers. Ze hadden zelfs een vorst in hun midden.

9 Een uitzonderlijk schot

1774 Rotterdam

Verdediging van Simon Rivier

pamflettenstrijd

non-fictie

impact ●●○○○

Op 11 mei 1772 brak er tijdens een opera brand uit in de schouwburg van Amsterdam. Het gebouw stond binnen korte tijd in lichterlaaie en brandde volledig uit. Achttien mensen kwamen om het leven. Een ramp voor de stad. En ook voor de acteurs die voor hun broodwinning van de schouwburg afhankelijk waren. Ze hadden geen inkomsten meer.

Ook de acteur **Simon Rivier** en zijn gezin werden getroffen. Ze sloten zich daarom aan bij het gezelschap van de in die tijd bekende acteur Jan Punt. Deze groep trok naar Rotterdam en speelde daar vanaf mei 1773 in een tent.⁶¹ In de tussentijd was een viertal Rotterdamse heren bezig hun woorden in daden om te zetten en via de oprichting van een fonds een echte Rotterdamse schouwburg te bouwen.⁶²

Simon Rivier blonk niet uit in acteerwerk, maar had wel een grote ambitie: hij wilde **toneelschrijver** worden. Nog in Amsterdam had hij een 'eersteling van *zijn* hersenvruchten in het licht durven geven'.⁶³ Al snel volgde in Rotterdam een tweede werk.⁶⁴ Beide stukken hadden de (middeleeuwse) vaderlandse geschiedenis als thema. Daarbij permitteerde hij zich nogal wat dichterlijke vrijheden. En hoopte dat de hartstocht voor het vaderland 'burgers zal aansporen om heerlijkere stukken' te schrijven 'waartegen niet het minst te zeggen zal vallen'.⁶⁵ Kennelijk was hij niet zo zeker van zijn eigen vruchten.

Op de publicatie van beide spelen kwam een bijtende recensie.⁶⁶ Gezien de onderlinge haat en nijd in de toneelwereld is het best mogelijk dat deze van een concurrerend gezelschap was.⁶⁷ In ieder geval verscheen als reactie een '*Verdediging voor den heer Simon Rivier*'. En de schrijver (mogelijk Simon Rivier zelf) haalt de Rogstekers erbij.⁶⁸

Naar zijn mening heeft de criticus, een 'prulschrijver', laf gehandeld en zou het 'schot van de berisper de schutter moeten treffen, en op een *Rochsteeker van Weerd*

doen gelijken'.⁶⁹ Zijn deze woorden van onze verguisde toneelschrijver? Wij menen van wel.⁷⁰ En hij trof met zijn pen de essentie precies in de roos. Het zijn de Rogstekers die door hun slachtoffer te steken, hekelen of belachelijk te maken, **zichzelf** belachelijk maken. Pats! Een uitzonderlijk raak schot van Simon Rivier.

Wij mogen het dan wel zo zien. En hijzelf als Amsterdammer (bekend met de Rogstekers). Maar begreep zijn Rotterdams publiek hem ook? En zijn kritische volgers elders? Met andere woorden: kende heel Holland (in 1774) de Rogstekers? Simon Rivier ging uit van wel.⁷¹

Dat was Holland. Maar hoe zat het in de *regio rondom Weert*? Waren de Rogstekers daar ook bekend? Drie vermeldingen uit Nederweert, Leende en Thorn. We beginnen in Rosveld.⁷²

10 De rog in het veld

1738 e.v. Nederweert

officiële akten

non-fictie

impact ●●●○○

door Alfons Bruekers

De voormalige buurtschap **Rosveld**, pal op de voormalige gemeentegrens van Weert en Nederweert, dankt het voorvoegsel van haar naam volgens taalkundigen aan het oud-germaanse begrip *brōs* dat rietzoom zou betekenen. In de archieven uit de periode 1500-1900 wordt de naam meestal als Rosvelt of Rosveld gespeld.

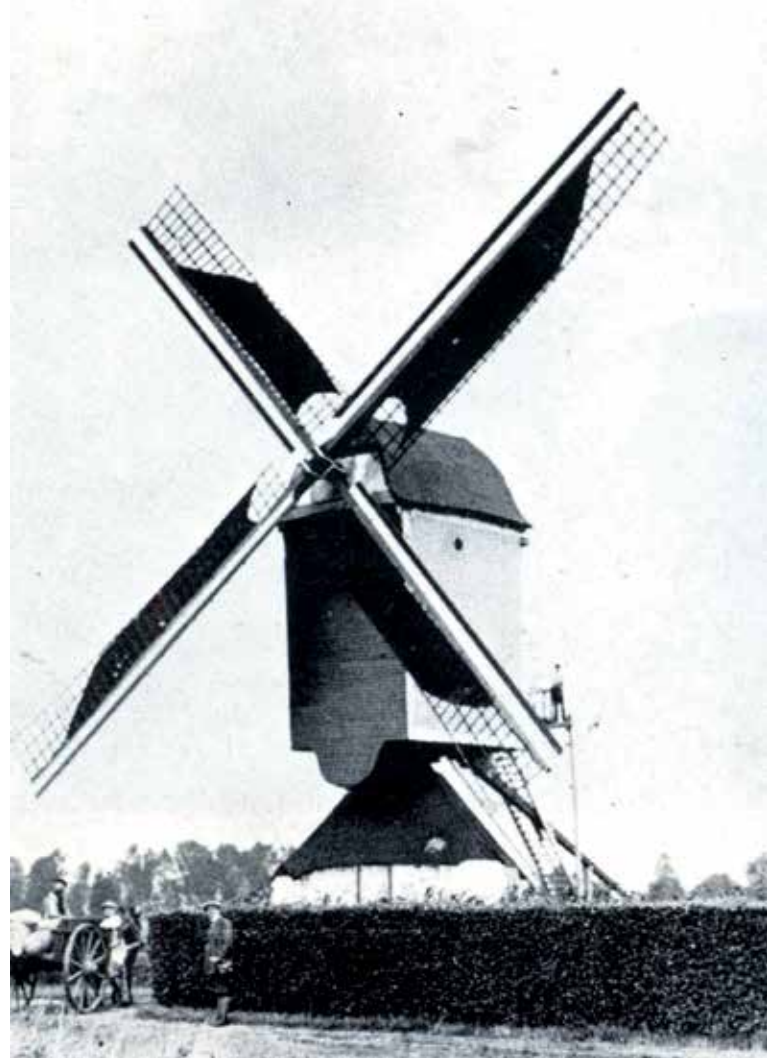
Gedurende enkele decennia gold echter een uitzondering op die regel. Vanaf het tweede kwart van de 18e eeuw tot in het prille begin van de 19e eeuw treffen we met regelmaat de aanduidingen *Rochveldt*, *Roghsvelt* en *Roghsfelt* aan.⁷³ De oudste vermeldingen daarvan komen vanaf 1738 voor in de Nederweertse notariële en administratief-rechterlijke archieven. Maar ook in de kerkelijke huwelijksadministratie in de periode 1799-1804 zien we ze verschijnen. De auteurs van deze naamvariant zijn minstens drie verschillende personen.⁷⁴

Zou het hier zo maar om een toevallige verschrijving Rosveld - Rogsveld gaan? Waarschijnlijk niet, want

daarvoor is het aantal auteurs te groot en de periode van gebruik te lang. Het zou wel eens kunnen dat er meer aan de hand is. Wellicht hebben 18e-eeuwse plaatselijke schrijvers de lokalisering van het verhaal over de rogstekers vervlochten met (hun) interpretatie van de etymologie van Rosvelt. De plaatselijke overlevering is dan op de loop gegaan met het woord **ros** en heeft gemeend er **rog** van te moeten maken. Zodoende menen we er een echo in te zien van een oude volksmondvariant van de Rogstekerslegende die Rosveld tot plaats van handeling maakte.

Dat er serieuze grond is voor deze hypothese, bewijst de wat jongere iconografie van de Rogstekerslegende. De eerste historicus die de koppeling tussen legende en Rosveld herkende was Willem Lenaers in 1965.⁷⁵ Hij baseerde zich daarbij op de analyse van een serie van twaalf aquarellen die de Weerter kunstenaar Henri Schaeken in 1879 had vervaardigd met de Rogstekerslegende als onderwerp. Volgens Lenaers was het de St. Petrusmolen van Rosveld die door Schaeken werd gebruikt als decor voor de plaats van handeling van de Rogstekerslegende. En inderdaad: de serie aquarellen van Schaeken bevat een landelijk tafereeltje waarop een standermolen en een kerktoeren te zien zijn. Een wegwijzerbord, met daarop duidelijk 'Weert' en 'Nederweert' zichtbaar, bevestigt het grensgehucht Rosveld als plaats van handeling.

Rosveltermolen (c.1914). Beide foto's van SGN.

Enkele details uit de afbeelding komen verrassend goed overeen met de werkelijkheid. De kerktoeren in de verte heeft proporties, hoektorens en een lage spits, precies zoals de middeleeuwse St. Lambertustoren van Nederweert er vóór 1900 uitzag. Ook de St. Petrusmolen (gesticht in de 16e eeuw en afgebroken in 1920) is herkenbaar, met als meest opvallende eigenschap de gesloten molenvoet van de vier teerlingen die de spil dragen, precies zoals deze molen die ook had. Tenslotte klopt ook de onderlinge positionering van molen, kerktoeren en doorgaande weg met de werkelijkheid zoals die tot in de vorige eeuw was. Het is alleszins duidelijk dat Schaeken, zonder de plaats van handeling te noemen, heel doelbewust Rosveld heeft gekozen als situering van de legende.⁷⁶

Was Schaeken op de hoogte van de plaatselijke overlevering die Rosveld en rogstekers tot één woord combineerde en zo het grensgehucht tot de *crime scene* van de legende maakte? Bij gebrek aan bronnen is dit niet met zekerheid te bewijzen. Maar Schaeken's aquarel en de daaraan voorafgaande oude archiefvermeldingen uit Nederweert vormen genoeg *circumstantial evidence* om te geloven dat in de 18e en 19e eeuw een lokale traditie heeft bestaan die de legende van de Rogstekers in Rosveld situeerde.

11 De heren assisteren ⁷⁷

1798 Leende

schriftelijk beklag (+ liedje)

fictie in non-fictie

impact ●●●○○

Ondanks de hervorming waren de meeste mensen in Staats Brabant katholiek gebleven. De katholieke eredienst werd door de autoriteiten gedoogd. Wel mocht een kerkgebouw aan de buitenkant niet herkenbaar zijn. In de steden ging men naar een *schuilkerk* en op het platteland naar een *schuurkerk*. Zo was iedereen het gewend.

Dat gold ook voor de inwoners van Leende en hun pastoor **Francis van Gastel**.⁷⁸ De schuurkerk die ze gebruikten lag bij de Renhoek. Weliswaar niet in het midden van het dorp, maar wel gunstig voor de mensen uit het verderop gelegen Leenderstrijp. Goed beschouwd lag de kerk in het midden van de gemeente.⁷⁹

In 1794-95 overspoelden Franse troepen de Nederlanden. Het oude bewind werd afgezet. Voor het nieuwe bestuur was vrijheid, gelijkheid en broederschap het uitgangspunt. Dit kon op veel bijval rekenen, maar in Brabant was men terughoudender. De uitwerking van de Franse revolutie was voor katholieke geestelijken een bedreiging.

De gelijkheid bood echter ook kansen, juist voor de katholieke Brabanders. Aan de bevoorrechte positie van de protestanten kwam immers een eind. Dit werd met beide handen aangegrepen door enkele **invloedrijke inwoners** van Leende. Zij wilden zo spoedig mogelijk gebruik maken van de grote kerk in het midden van het dorp. Deze was aan de protestanten voorbehouden, maar die waren er bijna niet. Ook een eigen dominee ontbrak.

De pastoor deelde hun ambities niet. Hij moest ook rekening houden met de mensen in Leenderstrijp, waar men een eigen kapel wilde bouwen. Er was geen geld, de huidige kerk was goed en die wilde hij graag in het midden houden. Zo schreef hij in 1796 aan vicaris van Alphen.⁸⁰

Maar onder leiding van **Adriaen Pompen** bleven de betrokken personen stug aan hun voornemen doorwerken.⁸¹ Op 9 juni 1798 werd de zaak beklonken. De gemeente had de kerk laten taxeren en stelde zich in

bezit van het kerkgebouw ten behoeve van de katholieke gemeenschap.⁸² Vervolgens werd eind juni tijdens een bijeenkomst voor de dorpingen een ‘democratisch draagvlak’ voor de gang van zaken gecreëerd. De pastoor was volkomen buitenspel gezet.

In een brief van 4 juli 1798 deed hij zijn beklag aan de vicaris. En schreef hoe de mensen in Leende de gang van zaken bespotten. “Men zingt of men zegt, dat in het Liedeken van de Rogstekers van Weert staat:

*‘Het gemein maakt apprensie - en de grote doen assistentie.’*⁸³

Anders gezegd: ‘het gewone volk komt (pas) in actie, als de hoge heren hen daartoe aanzetten’.

Toch schikte ook de pastoor zich naar de nukken van deze heren. Vanaf 1799 had hij twee kerken onder zijn hoede.

12 Vainqueurs de raie

1808 Thorn

juridische verklaring

non-fictie

impact ●●○○○

Tijdens de Franse Tijd ging de maatschappij volledig op de schop. Dat gold ook voor de rechtspraak. De schepbanken werden opgeheven. Burgers konden nu in eerste instantie bij de vrederechter aankloppen.⁸⁴ Op 9 juni 1808 meldde **Jacques van Dooren** zich bij de vrederechter in zijn woonplaats Weert. Nauwelijks achttien jaar oud wilde hij een verklaring afleggen.

Drie weken tevoren (op 16 mei) was hij in Thorn geweest. Daar had hij in een herberg een beugelspel gespeeld met een kennis van hem, **Jean Mathieu Dacus**, een inwoner van Thorn.⁸⁵ Degene die een potje verloor moest een pot bier betalen. Om samen op te drinken. Aan het eind van de middag had van Dooren zijn verloren potjes (5 liter bier) keurig betaald. Maar Dacus weigerde om de 9 liter die voor zijn rekening kwamen te voldoen.

Kennelijk kon hij slecht tegen zijn verlies. Nog tijdens het spelen zocht hij ruzie en uitte zijn ongenoegen erover dat “deze Weertenaren, deze ‘vainqueurs de raie’ met die van Thorn wilden komen spelen”. Hij sloeg van Dooren

tot bloedens toe met het slaghout (de 'sleeger') op het hoofd. En ook op zijn linkerhand waardoor Jacques twee weken lang niet had kunnen werken noch viool spelen.⁸⁶

Saillant detail is dat Dacus een jaar daarvoor getuige was geweest bij de bruiloft van zijn zus.⁸⁷ Toch liet Jacques zich niet ontmoedigen uit Thorn weg te blijven. Integendeel. In 1809 trad hij er zelf in het huwelijk. Daarna was hij nog lange tijd militair. Maar het grootste deel van zijn leven zou hij als musicus en schoenmaker in Thorn blijven wonen.⁸⁸

Was hij hiermee een echte *Thoarder* (inwoner van Thorn) geworden? Of waren de mensen hem als een *Rogstaeker* blijven beschouwen? Want dat was natuurlijk de term die Dacus hem had toegebeten. De onbekende griffier of misschien rechter Verscheure zelf had er *vainqueur de raie* (overwinnaar van de rog) van gemaakt.⁸⁹ Wellicht maakte het hen niet veel uit, of konden ze in het Frans geen beter woord vinden. Misschien maakte het in Weert zelfs niemand wat uit.

Een bijnaam wordt pas vervelend, als hij vervelend bedoeld wordt. Door anderen. Bij onze reis door de tijd

(1650-1815) hebben we nergens iets gevonden over wat de Weertenaren zélf dachten. Echt niet? Jawel, toch wel.

A Twee manuscripten waarin de *Batalje van Weert* wordt bezongen. Bij dit gewelddadig incident, dat rond **1760** zou zijn voorgevallen, werd de *'folie (dwaasheid) van den Rog hersteld'*. Het is de vroegste verwijzing in **Weert** zelf.

B Een akte uit **1614** (!) waarin een herberg in Beverwijk voorkomt genaamd *de Rogsteeckers van Weert*. Het is veruit de oudste vermelding van de Rogstekers, ouder ook dan alle prenten die we kennen. En het mooie is: de eigenaar komt uit Weert. De vroegste vermelding van een **Weertenaar** in relatie tot de Rogstekers.

Meer over **A** of **B** in SteekSpel nr.9.

SteekSpel nr.8 kwam mede tot stand met hulp van Heinrich Tischner (bij **7**), Alfons Bruekers (schrijven van **10**), Joost Welten (bij **12**) en Peter van Graafeiland (met de gouden tip over **B**). Hartelijk dank voor jullie bijdragen.

Colofon

SteekSpel© is een uitgave van
Stichting Historische Publicaties
jaargang 2, nummer 8
Weert, mei 2018 (licht bewerkt juni 2018)
ISSN: 2543-2117
www.steekspel.eu

Redactie: Erik Werps
Ontwerp en opmaak: Rob van de Meulenhof
Druk: Bullseye Publishing, Weert
Verkoop (hard copy versie):
- Bruna, Markt 11-13, Weert
- Bullseye Publishing, Maaspoort 24, Weert
- Jeroen Bosch Art Center, 's-Hertogenbosch

Getoonde afbeeldingen:

- omslag: twee aquarellen over *de Rogstekers*, Bernard Visser (2009), gemaakt in opdracht van Art-is Communicatiebureau.
- p5: *Relaes vande Procedure*, spotprent op de Mechelse maanbrand (1687).
- p7: *Arlequin Deodat, et Pamirge Hypochondriaques* (detail), spotprent rondom de Glorious Revolution, Gisling Geneve (= pseudoniem van Romeyn de Hooghe; 1689).
- p9: *Koning van de metworst uit de jaren 1960*, vereniging 'De metworst', Boxmeer.
- p9: *Koning van de metworst 2018, Gijs Snijders*, vereniging 'De metworst', Boxmeer.
- p12: *De inspecteurs van het Collegium Medicum te Amsterdam*, Cornelis Troost (1724), Rijksmuseum Amsterdam.
- p15: *Rosveltermolen* (c.1914), foto SGN (Stichting Geschiedschrijving Nederweert).
- p15: *Tafereel uit de Rogstekerslegende*, Henri Schaeken (1879), foto SGN.

Noten, geraadpleegde bronnen en literatuur:

- 1 Meyster, E., *Des werelds Dool-om-berg ont-doold op Dool-in-bergh* (Utrecht, 1669). Anders gezegd: 'uit 's werelds Doolhof bevrijd op Dool-in-berg'.
- 2 naar het lied van Boudewijn de Groot: *Hoe sterk is de eenzame fietser* (1973).
- 3 Meyster (1669), p39. *Bierdragers* waren transporteurs van bier (en andere met accijns belaste dranken en vloeistoffen). Soms verdacht van belastingontduiking. *Bierschooiers* waren handelaars en m.n. importeurs van bier van buiten de stad. Een *ratelaar* gebruikte beroepshalve een ratel, bijv. een grof vuilnisman. Figuurlijk was het een kletskaus en praatjesmaker. Dit sluit aan bij de *lengstrooiers* en *achterklappers* als roddelaars. *Dievenleiders* waren dienaren van de schout. Vaak ruwe lui die arrestanten extra gemeen behandelden.
- 4 over dit onderwerp is meer te vinden bij: Mertens, J.A., *Iets over de spotnamen onzer Belgische steden in 't algemeen en over den naam van Maen-blusschers den Mechelaren gegeven in 't byzonder*, verschenen in: Lettervruchten van het Leuvensch genootschap Tyd en Vlyt, II prozastukken (1847), p236-331; met Weert op p246, 255, 258-9, 289-91 en 301.
- 5 Stultus van Maen-Geel (fictieve auteur), *Relaas vande Procedure, gheventileert bebbende voor den particulieren Raedt van Gheel, tusschen de Maen-Blusschers van Mechelen, Obtinenter ten eenre, ende differente Steden Opponenten ende Contradictenten ter andere Zijden* (Antwerpen?, c.1687).
- 6 de *Raad van Geel* stond voor een fictieve rechtbank die bij elkaar kwam om zich over dwaze vergissingen uit te spreken. Vergelijk de uitreiking (sinds 1980) van de *Lambieck* in de laatste week voor carnaval in Weert. De stad Geel fungeerde al eeuwenlang als zorgcentrum voor mensen met een verstandelijke beperking. De meeste van hen verbleven bij pleeggezinnen. Deze formule schijnt voort te komen uit het herbergen van (verstandelijk beperkte) bedevaartgangers in de Middeleeuwen. Zo stond Geel al in de 17e eeuw bekend als een *stad van zotten*. De reputatie van de kostgangers straalde af op de stad als geheel. Vandaar de vestiging van een fictieve rechtbank voor *zotte aangelegenheden*.
- 7 koeienhuiden werden als blusdekens gebruikt.
- 8 met een *leken Capucien* werd een lekenbroeder van de kapucijnen bedoeld, onder andere bekend door het (mogen) dragen van een baard. Kennelijk had men een of meer van deze broeders de toren zien ingaan om te helpen blussen.
- 9 als alternatief voor regel 3 en 4 ons eigen rijmpje: 'Wat heeft hij ons aan te spreken? Hij mag weer zijn rog gaan steken.'
- 10 zie SteekSpel nrs. 5 en 6.
- 11 zie SteekSpel nr.1, p11.
- 12 zie SteekSpel nr.5, p6.
- 13 een *panne-broeck* is een fluwelen broeck (vaak donker van kleur); zie paan en panen (WNT).
- 14 tegenwoordig het *Ros Balatum*, als parodie op het *Ros Beiaard* van Dendermonde.
- 15 dit slaat om precies te zijn op Leffe (bij Dinant); zie Cornelissen, J., *Nederlandse volks humor* (1929), p206.
- 16 vijf kinderen waren levenloos geboren. En vijf andere stierven op zeer jonge leeftijd.
- 17 het begrip *ondergestoken* of *ondergeschoven kind* is mogelijk van dit incident afkomstig (zie WNT).
- 18 te vergelijken met een 'kind van de melkboer' in de 20e eeuw. Zie ook SteekSpel nr.1, p8-9.
- 19 *pater Peters* is de gangbare Nederlandse vertaling van father Edward Petre (1631-1699), een jezuïtische pater.
- 20 N.N., *Nieuwe tydingh nyt de lucht* (z.pl., c.1688). De datering is onderdeel van de fictieve opzet.
- 21 passim (c.1688), p21.
- 22 N.N., *Lyste van Rareyten die verkocht sullen werden (...) ten huysse van Anna Folie d2* (Leiden?, c.1706).
- 23 passim (c.1706), p142-8.
- 24 passim (c.1706), p143. Het bier is vermeld als *Roggestekers van Waarts* (sic) *bier*.
- 25 zie ook: www.metworst.nl.
- 26 1005 ellen is c.670 meter. Een *Striezel* is een langwerpige brood (te vergelijken met een stol, stoet of vollaard). *Königsberg* is na de Tweede Wereldoorlog door de Sovjets geannexeerd en omgedoopt tot *Kaliningrad*. Ook in Nürnberg trokken de slagers (tijdens carnaval) met lange worsten door de stad.
- 27 passim (c.1706), p147. De naam *Boksdeboe* is waarschijnlijk een verbastering van de echte plaats Buxtehude in het noorden van Duitsland (bij Hamburg).
- 28 naar eigen zeggen begint Lapland voor de huidige studentenpopulatie al 'achter Woerden'. Ook in de satire over de prins in de pan (zie p7) werden de 'Roggestekers van Weert' met *Lapland* geassocieerd.
- 29 passim (c.1706), p204.
- 30 Hamburg was de woonplaats van de auteur. Het boek werd uitgegeven in Ulm (in Zuid-Duitsland).
- 31 Happel, E.W., *Der Academische Roman, worinnen das Studenten-Leben fürgebildet wird* (Ulm, 1690), p467. De genoemde bijnamen zijn: *Härings-Nasen*, *Kohl-Hasen*, *Sand-Hasen*, *Esel-Fresser*, *Rochen-Stecher* en *Blinde*.
- 32 Eberhard Werner Happel (1647-1690) was een schrijver, vertaler, journalist en privé-docent, vnl. werkzaam in Hamburg. Voor de prent van Justus Danckerts (1635-1701) zie ook SteekSpel nr.3, p7.
- 33 de *Enkhuyszer Almanak* werd vanaf de jaren 1680 tot in de 19e eeuw in Amsterdam gedrukt en uitgegeven.
- 34 Boekenooien, G.J., *Nederlandse sprookjes uit de XVIIde en het begin der XVIIIde eeuw*, in: *Volkskunde* 20 (1909), p144-53 N°5. Oorspronkelijk (als afzonderlijk katern) verschenen in: d'Erven Stichter's Enkhuyszer Almanach Op't Jaer onses Heeren Jesu Christi 1725. Er is ook een sprookje 'De zes dienaren', als 'KHM134' gepubliceerd door de gebroeders Grimm in: *Kinder- und Hausmärchen* (1815). *Langnek* uit De Efteling is een van de zes dienaren.
- 35 een *Corpus Juris* is een wetboek. Deze zijn meestal fors van omvang. Met andere woorden: zijn achterwerk is zo dik als een wetboek.
- 36 voor Delft zie versregel 81-6: 'een Arent (...) waarmee de *Delvenaers* nog brallen, (...) en nu nog komt te hangen *aldaar*, in een kooi recht achter aan het stadhuis.' In Delft werd in de 17e en 18e eeuw op kosten van het stadsbestuur een stadsarend (of een koppel arenden) in een kooi gehouden. Voor Amsterdam zie versregel 329-30: 'als de Atlas, die de Wereld heeft geladen, zoals die staat op het stadhuis te *Amsterdam*.' Bedoeld is het beeld van Atlas dat in 1664 door de gebroeders Hemony werd gegoten en op het dak van het stadhuis werd geplaatst. (Tegenwoordig het Paleis op de Dam).
- 37 zie versregel 22-3: 'aan de rivier de Nijl, niet ver van de stad Damiate, (waarop de *Haerlemmers* ooit loerden).' Het was de bedoeling om Damiate in te nemen en te ruilen tegen Jerusalem. Deze opzet mislukte. Het schilderij werd in 1628 gemaakt door Cornelis Claesz van Wieringen (c.1577-1633). In 1629 kreeg hij ook de opdracht het wandtapijt te ontwerpen.
- 38 N.N. (vert.), *Maandelysche Berichten uit de andere Waerelt; Of de spreekende Dooden. Een-en-sestigte Zamenkomst, Tusschen Paus Innocentius de XIIIde, en Pater Abraham van St. Clara. Voor de Maand July, 1726* (Amsterdam, 1750). Kennelijk is het verhaal in 1726 vertaald (en uitgebracht?).
- 39 passim (1750), p9-10, 13-4.
- 40 passim (1750), p114-5. De andere spotnamen zijn: *geabbrevieerde mensen*, *pastei-mannetjes*, *winterkoninkjes* en *compendia der mensheid*.
- 41 maar de *Gobbi* zijn inderdaad grootmoedig; klein maar dapper. Zij durven de rog het dichtst te naderen. Niet voor niets werd een van hen het logo van SteekSpel. Zie ook SteekSpel nr.3, p8.
- 42 Fassmann, D., *Gespräche In Dem Reiche derer Todten, Vier und Siebzigste Entrennē, Zwischen Dem letztverstorbenen Pabst Innocentio XIII. Und Dem sehr berühmten Pater, Abraham von St. Clara* (Leipzig, 1725), p711. De spotnamen zijn: *punkete Kröten* (kleine dikke padden; *punket* lijkt op *bunkeal* en dat betekent gedrongen; zie *Wörterbuch Wiener Mundart*), *Berchtesgadener War* (houten speelgoedpoppetjes gemaakt in Berchtesgaden), *kleine Pumpernickel* (hier: ruftende kereltjes; in het alg. staat *Pumpernickel* voor Westfaals zwartbrood), *kleine Spitzkappen* (kleine puntmutsen), *Grillen-Reiterl* (krekkel-rijdertjes), *abbrevirte Menschen* (ingekorte mensen), *Pasteten-Männl* (pastei-mannetjes; d.w.z. in bakvorm; vgl. taaitaai poppen), *Daum-Hännsl* (Klein Duimpjes), *Compendia der Menschheit* (compendia der mensheid). David Fassmann (1685-1744) was journalist, satirisch publicist en historieschrijver. Tussen 1718 en 1739 schreef hij 240 *Gespräche*. Overigens lijkt hij (via het dodengesprek) handig van het werk van overleden auteurs gebruik te maken. Veel gespreksstof in nr.74 is nl. rechtstreeks afkomstig uit een boek van de 'Oostenrijkse' pater Abraham van St. Clara (1644-1709). Het verklaart zowel het 'Oostenrijkse' woord *punket* als de wijze van verkleining (uitgang -l) in de spotnamen. Zie: *Judas Der Ertz-Schelm* d1 (Salzburg, 1686), p124.
- 43 zoals *De knynende Amsterdamse heel-konst* (1732). De bundel werd uiteindelijk verboden. In 1740 (!) kreeg Johannes de Ruijter een boete van 1000 gulden (!), omdat hij ze te koop aanbood. Zie: Nierop, L. van, *Het dagboek van Jacob Bicker Raye 1732-1772*, in: *Amstelodamum Jaarboek* 35 (1938), p144.
- 44 Hendrik van Bronkhorst (1663?-1730), med doctor, publiceerde een proefschrift over apoplexie (beroertes).
- 45 het pamflet *Samenspraak der Dooden* (1727) verscheen in de bundel *De knynende Amsterdamse heel-konst* (1732), p3-11. Beeld en geraamte stonden in de kamer van het chirurgijngilde. Het beeld was van Hippocrates, arts uit de Griekse oudheid en grondlegger van de westerse geneeskunde. Het geraamte heette

- in het pamflet *Huc ten Dimus*. Dit was een verwijzing naar het devies bij dat geraamte: *Huc Tendimus Omnes* (Hierheen zijn wij allen op weg).
- 46 Kooijmans, L., *De doodskunstenaar. De anatomische lessen van Frederik Ruysch* (2004), p410-2. In feite bevat hoofdstuk 10 *De Amsterdamse heelkunde*, p385-422, in zijn geheel veel waardevolle informatie.
- 47 Korst, J.K. van der, *Het rusteloze bestaan van dokter Petrus Camper* (1722-1789) (2008), p50.
- 48 Abraham Titsingh (1685-1776), chirurgijn. Schreef het boek *De verlonkerde heelkunst der Amsterdammers* (Alkmaar, 1730) dat als politiek wapen tegen het zittend gildebestuur zou worden ingezet. Hij schreef ook een behoorlijk aantal pamfletten.
- 49 andere scheldnamen zijn: *Hein Purperneus*, *paus Hendrik I*, *boerjager* en *bondehanger*. *Doctor Cromwel* is een verwijzing naar Oliver Cromwell (1599-1658), dictator in Engeland in de jaren 1650. *Heyntje Pick* is een bijnaam van de *duivel* (zie o.a. de *Spaansche Brabander Jerolimo*, Bredero, 1617).
- 50 ook dit pamflet (1729) verscheen in de bundel *De knynende Amsterdamse heelkunst* (1732), p60-74. Acht personages komen aan het woord. *Hein* = Hendrik van Bronkhorst, med doctor en deken van het *Collegium Medicum*. *Jan* = Jan Coernding, stadsbreukmeester en deken van het chirurgijngilde, ook bekend als *Jan Styfkoop*. De volgende vier personages zijn allemaal overmannen van het chirurgijngilde. *Roelof* = Roelof Roelink. *Teunis* = Antonie Milaan. *Dirk* = Theodorus van Brederode, ook bekend als *Dirk Losbol*. *Barend* = Bernardus van Vijven, ook bekend als *de getornde Waal*. *Thomas* = Thomas Engelmans, chirurgijn en pokmeester (behandelaar van geslachtsziekten), ook bekend als *Angelhome*. *Harmen* = Herman Meijer, chirurgijn, ook bekend als *de bok van Judas* en *gallikker* (van Van Bronkhorst).
- 51 inspectors van het *Collegium Medicum* (1724) met v.l.n.r.: *Hendrik van Bronkhorst*, geneesheer en decaan; *Jeronimo de Bosch*, apotheker; *Daniël van Bueren*, geneesheer; *Martinus Haesbaert*, apotheker; *Caspar Commelin*, geneesheer; *Joost ter Pelkenijk*, bediende.
- 52 uit het pamflet *t'Zamenspraak der Levenden* (1729), in: passim (1732), p62, vers 47 t/m 58 (van bijna 500).
- 53 of zonder franje: beruchte zuipschuit. Een 'bacchant' is een aanbidder van Bacchus, de Romeinse god van de wijn (en de roes en dronkenschap).
- 54 Pierre Japin (1675-1729), chirurgijn, begraven op 21 april 1729. Kennelijk was hij door een misdrijf om het leven gekomen. De familie Japin woonde in de Nes tegenover het bekende logement 'de Stad Lions' (Lyon). De Nes was in die tijd een straat met veel uitgaansgelegenheden.
- 55 'uw maar' kan sarcastisch bedoeld zijn. Wellicht was Japin ook een 'wijnliehebber' net zoals van Bronkhorst.
- 56 het 'sneukelen' of smikkelen dat wordt gewroken was een waarschuwing voor van Bronkhorst. Gesuggereerd werd dat men wel eens met hem zou kunnen afrekenen in een steekpartij. Dit vanwege het jarenlang fêteren (teren op andermans zak).
- 57 doopsgezinden ('mennisten' of mennonieten) mochten geen wapens dragen. Het woord 'mennisten' dient men hier waarschijnlijk als *brave mensen* te lezen. Van Bronkhorst meende dat zijn tegenstanders, die hij als brave mensen beschouwde, vast niet zo snel naar de wapens zouden grijpen.
- 58 'scharrebier' is (met water aangelengd) dunbier dat in 'kelders', minderwaardige drankgelegenheden, werd geschonken. Van Bronkhorst zei het geringschattend, want hij was zelf sterkere drank en wijn gewend. In deze context: "Poeh, ik ben niet bang (voor mijn belagers). Ik kan ze wel aan."
- 59 een verwijzing naar de afkomst van Pierre Japin. Hij was in Sedan (Frankrijk) geboren. De protestantse familie Japin had zich in 1685 in Amsterdam gevestigd. De barbiers (baardscheerders) hoorden tot hetzelfde gilde als de chirurgijns en mochten ingrepen zoals aderen laten uitvoeren. Voor van Bronkhorst waren chirurgijns en barbiers kennelijk hetzelfde (en in elk geval lager dan doctoren).
- 60 een verwijzing naar zijn functie als decaan van en inspector bij het *Collegium Medicum*.
- 61 Worp, J.A., *Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Nederland* d2 (1907), p242.
- 62 aan de Coolsingel, toen nog aan de rand van de stad. De schouwburg werd geopend op 27 december 1774. Winkel, J. te, *De ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde* d5, *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde van de Republiek der Vereenigde Nederlanden* d3 (1924), p475.
- 63 Rivier, S., *Diderik, den eersten Graaf van Holland, Zeeland, en Heer van Vriesland. Treurspel* (Amsterdam, c.1772?). Bedoeld is graaf Dirk (10e eeuw). Citaat uit voorrede, pIII. Rivier signeerde deze uitgave niet. Hij sloot de voorrede af met de spreuk: *Zoekende Lust*.
- 64 Rivier, S., *Hertog Willem de Vijfde, bygenaamt de dolle, Graaf van Holland, Zeeland en Hengouwen, en Heer van Vriesland. Treurspel* (Rotterdam, 1774). Bedoeld is graaf Willem V (1330-1389).
- 65 passim (Rotterdam, 1774), zie voorrede.
- 66 anonieme *Weergalm op het voorgaande gedicht*, in: *Verdediging voor den heer Simon Rivier* (1774), p1.
- 67 zoals de 'Corverianen' uit Den Haag of Leiden. Te Winkel (1924), p475.
- 68 Rivier was 'penvoerder' van het gezelschap. Zo wordt aangenomen dat hij als 'Rotterdamsch Heer' in 1773-74 vijftig positieve verslagen over hun eigen optredens schreef. Te Winkel (1924), p475. (Zie ook noot 70).
- 69 anoniem pamflet *Verdediging voor den heer Simon Rivier* (1774), p3.
- 70 de schrijfstijl en redeneertrant in de voorredes van Rivier's eerste twee toneelstukken (c.1772 en 1774) komen overeen met het pamflet (1774). Detail: ook dit pamflet sloot de schrijver af met een spreuk: *Moeyte Betaald*. (Vgl. noot 63).
- 71 Simon Rivier (geb. Adam 1734) behoorde tot de 'vruchtbaarste schrijvers, maar zijn drama's zijn zonder betekenis', Worp (1907), p252. Tussen c.1772 en 1788 schreef hij c.15 toneelstukken met vaderlandse geschiedenis als thema.
- 72 bij het viaduct *Rosveld* loopt de A2 over de provinciale weg van Weert naar Nederweert. De *Rosveltermolen* lag 300 m ten westen van dit viaduct, pal onder het tracé van de huidige Ringbaan-Noord.
- 73 Bruekers, A., *Rogsveld*, ingezonden brief, Land van Weert (30-11-1983).
- 74 diverse vermeldingen passim in: RHCL, Archief Schepenbank Nederweert, inv. nr.94. Notarieel Archief inv.nr.3414. Kerkelijke registers St. Lambertusparochie Nederweert, inv.nr.92. Het is niet uit te sluiten dat ook jongere vermeldingen bestaan. De huwelijksregisters jonger dan 1804 werden op dit punt niet onderzocht.
- 75 Lenaers, W., *Panorama van Stramproy en omgeving* (Stramproy 1965), p28.
- 76 overigens is wel opvallend dat in één latere gedrukte versie van de aquarel van Schaecken de kerktoren ontbreekt.
- 77 gebaseerd op: van Loon, A.C.M., *De naasting van de kerk van Leende en de pastoor van toen*, in: Heemkronyk (1999) nr.2+3, p45-99; Zanden, S. van der, *Dyt gheyt aen der kyrcken van Leendt*, in: *Geschiedenis van Leende* (1974), p64-71.
- 78 *Francis* (Franciscus) van Gastel (1732-1812), geboren in Eindhoven, was vanaf 1771 pastoor in Leende.
- 79 de kerk en het huisje van de pastoor lagen pal ten oosten van de huidige *Strijptunnel* onder de A2 aan de Dorpstraat.
- 80 brief d.d. 3 maart 1796, PA Leende, map 3, nr.10. Antonius van Alphen (1748-1831) was pastoor in Schijndel. Hij was tevens aangesteld als vicaris, d.w.z. als plaatsvervanger van een ontbrekende bisschop in het missiegebied Staats Brabant.
- 81 Adriaen Pompen (1745-1813) behoorde tot een vooraanstaande familie in Leende. Hij werd bijgestaan door zijn zwager Bartholomeus Mack. In 1795 was hij afgevaardigde van Peelland in de voorloper van de Provinciale Staten van Brabant. In 1798 kocht hij voor f. 10.000,- de gehele vrijheid Sterksel (1660 ha) van de abdi van Averbode. Deze abdi (in Vlaams-Brabant) was in 1795 opgeheven. Vermoedelijk ging het om een schijnverkoop om ontegening door de Fransen te voorkomen.
- 82 van een scheiding tussen kerk en staat blijkt hier geen sprake (!). In 1798 was bepaald dat de grootste geloofsgemeenschap in een plaats aanspraak kon maken op een kerkgebouw dat bij de Reformatie in protestants bezit was gekomen.
- 83 brief d.d. 4 juli 1798, PA Leende, map 3, nr.11. *Apprensie maken* is een gangbare uitdrukking in het dialect in Noord-Brabant en Midden-Limburg. Het betekent: aanstalten maken, opschieten.
- 84 de vrederechter werd in Nederland in 1838 vervangen door de kantonrechter.
- 85 zie Wikipedia-pagina over Beugelen (sport) of www.beugelen.nl. Thorn ligt 15 km ten zuidoosten van Weert.
- 86 RHCL, NRA, inv.nr.1628, dossier *Jean Mathieu Dacus*. Welten, J., *In dienst voor Napoleons Europese droom* (2007), p597. Welten, J., *Bijlagen* (2007), p287 n103. Net zoals zijn vader *Henri* was *Jacques* schoenmaker.
- 87 *Anne Marie* van Dooren was in 1807 in Thorn getrouwd met *Jean Francois Joseph* Richaerds, en ging daar ook wonen. De c.33 jaar oude *Jean Mathieu Dacus* was een neef van de bruidegom.
- 88 Welten (2007), p598 en Welten *Bijlagen* (2007), p288 n107. *Jacques* van Dooren (1790-1863) trouwde in Thorn met *Marie Louise* Kroesen (1809) en later met *Maria Hendrix* (1827).
- 89 rechter *Cornelie* Verscheure was een Vlaming (geb Brugge c.1760) en had tot c.1795 als 'professor der schoulen' in Roermond gewerkt. Pas daarna was hij vrederechter in Weert geworden.

ISSN 2543-2117

9 772543 211007 >

Weerter bier
natuurlijk en ongefilterd

WWW.KWAKBOKS.NL

Bullseye

Publishing
Agency
Events
Design
Media
Print & Press

*“We don't just publish books,
we publish dreams ...”*

Maaspoort 24 | 6001 BP Weert | T +31 (0)495 - 76 90 55
www.bullseyepublishing.nl | www.bullseyeshop.nl

JERVAARD
VISSER